

Іриневич Ю. В.

кандидат економічних наук, заступник начальника відділу адміністрування освітніх інформаційних систем ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, j.irynevych@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-5240>

Гайдук І. С.

кандидат економічних наук, науковий співробітник сектора організації автоматизованого збору освітньої статистики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, gaiduk94ivan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3144-1469>

Бочкарьова Т. С.

провідний фахівець сектора розвитку інформаційних технологій та телекомунікацій ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, t.bochkareva@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6520-5931>

Коломієць А. А.

провідний фахівець сектора захисту інформації ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, a.kolomiets@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-0098-2440>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХАРЧУВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. Метою статті є аналіз організаційно-правових засад забезпечення харчування в закладах загальної середньої освіти України з урахуванням сучасних нормативно-правових вимог і практичних механізмів їх реалізації. Авторами досліджено стан організації раціонального та якісного харчування дітей у ЗЗСО України, що є невід'ємною складовою забезпечення права дитини на охорону здоров'я, освіту й соціальний захист. Харчування в школах розглядається не лише як елемент повсякденної життєдіяльності учнів, а й як стратегічний чинник збереження національного потенціалу в умовах надзвичайної ситуації – повномасштабної війни. Проаналізовано нормативно-правові документи, що регламентують організацію шкільного харчування. Висвітлено багаторівневу систему фінансування, яка включає державні та місцеві бюджети, освітні субвенції, міжнародну гуманітарну допомогу, а також благодійні ініціативи. Систематизовано виклики, пов'язані з війною, як-от: руйнування харчоблоків, міграція населення, кадровий дефіцит, проблеми логістики й нерівномірність забезпечення регіонів. Розглянуто різноманітні організаційні моделі (традиційне приготування їжі в школах, кейтеринг, аутсорсинг, базові та опорні кухні) як приклади адаптації системи шкільного харчування до нових умов. Аналіз даних за 2023/2024 н. р. показав як позитивну динаміку охоплення дітей пільгових категорій гарячим харчуванням у більшості областей України, так і тривожні тенденції зниження цього показника в окремих областях. Зроблено висновок про необхідність уніфікації звітності, удосконалення контролю якості харчування та посилення ролі громад у цьому процесі. Адже забезпечення доступу до якісного шкільного харчування в умовах війни є не лише елементом гуманітарної політики, а й важливою умовою соціальної згуртованості, освітньої стабільності та збереження фізичного і психологічного здоров'я дітей.

Ключові слова: державна освітня політика, шкільне харчування, заклади загальної середньої освіти, війна, внутрішньо переміщені особи, міжнародна допомога, фінансування, санітарні норми.

JEL classification: I18, I22, H75.

DOI: 10.32987/2617-8532-2025-3-54-70.

Рациональне та якісне харчування дітей у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) є одним із ключових факторів формування здоров'я нації, підвищення ефективності освітнього процесу й забезпечення соціальної рівності. В умовах воєнного стану в Україні, який триває з 2022 р., питання організації шкільного харчування набуло особливої гостроти. Значну частину дітей переміщено до інших регіонів, велика кількість закладів освіти зазнали руйнувань, а ланцюги постачання продуктів харчування – серйозних збоїв.

На цьому тлі забезпечення доступу до безпечного, збалансованого та регулярного харчування стало не лише соціальним, а й гуманітарним і стратегічним викликом. Актуальність теми зумовлена потребою в адаптації існуючих моделей харчування до кризових умов, підвищенні ефективності використання фінансових ресурсів, впровадженні інноваційних організаційних форм (як-от аутсорсинг, кейтеринг, опорні кухні) та посиленні міжсекторальної взаємодії.

Забезпечення якісного харчування в ЗЗСО є ключовим компонентом політики охорони здоров'я, що безпосередньо впливає на фізичний розвиток, когнітивні здібності та академічні досягнення школярів. Останніми роками питання організації належного харчування в українських школах привернуло велику увагу завдяки як внутрішнім реформам, так і міжнародним рекомендаціям. Важливість забезпечення збалан-

сованого, безпечного й доступного харчування підкреслюється необхідністю створення такого освітнього середовища, яке сприятиме здоров'ю та благополуччю учнів. Харчові норми в школах слугують не лише механізмом профілактики хронічних захворювань і недоїдання, а й інструментом формування здорових харчових звичок упродовж усього життя. Незважаючи на зусилля на державному рівні щодо модернізації шкільних їдалень та впровадження нових рекомендацій щодо харчування, зберігаються відмінності в якості та доступності продуктів харчування між міськими й сільськими районами, а також між різними регіонами.

Упровадження національних стратегій реформування шкільного харчування вимагає застосування міждисциплінарного підходу, що охоплює державні установи, місцеві органи влади, освітян, медичних працівників і батьків. В Україні процес поліпшення шкільного харчування також перетинається з освітніми та соціальними реформами, що підкреслює необхідність системних і сталих рішень.

Метою статті є аналіз організаційно-правових засад забезпечення харчування в ЗЗСО України з урахуванням сучасних нормативно-правових вимог і практичних механізмів їх реалізації.

Останні наукові дослідження окреслюють багатоаспектний підхід до забезпечення якісного харчування в ЗЗСО України. Так, І. Лопушинський

і Н. Лопушинська [1] акцентують на управлінських підходах до реформування системи шкільного харчування, зокрема в контексті децентралізації. Водночас Л. Гейко та Т. Юрочко [2] аналізують міжнародний досвід і пропонують адаптувати принципи політики здорового харчування для молодших школярів. А. Коноваленко розглядає економічні чинники, що впливають на організацію харчування в ЗЗСО, включаючи джерела фінансування [3]. М. Гуліч і О. Петренко підкреслюють актуальність проблеми забезпечення потреб дітей з особливими дієтичними вимогами [4], а Л. Лабенська та Л. Філяніна [5] узагальнюють міжнародні та національні підходи до правового забезпечення права дитини на здорове харчування.

Зарубіжні науковці розглядають якісне шкільне харчування як частину ширшої стратегії створення здорового освітнього середовища. Зокрема, Дж. Коен, А. Гехт, Е. Хагер, Л. Тернер, К. Буркхолдер і М. Шварц [6] виконали систематизацію ефективних стратегій підвищення споживання страв у шкільних їдальнях, зокрема через залучення учнів до складання меню й поліпшення презентації їжі. Л. Роулінг і В. Джеффріс розглядають управлінські та моніторингові виклики в упровадженні концепції «шкіл, що сприяють здоров'ю» [7]. Водночас М. Стор, М. Нанні та М. Шварц [8] підкреслюють необхідність упровадження політики, що поєднує харчування й фізичну активність, а Г. Коль [9] висвітлює проблему глобальної фізичної інертності серед дітей, яка посилюється в умовах незбалансованого харчування. Разом із тим Р. Тейлор, В. Фармер та С. Кемерон [10] довели, що ак-

тивне шкільне середовище, зокрема ігрові майданчики й відповідна політика, стимулює загальну фізичну активність учнів.

Нормативно-правова база щодо організації шкільного харчування в Україні виступає правовим та інституційним підґрунтям, що забезпечує безпеку, якість і доступність продуктів харчування, які надаються в ЗЗСО, а також контроль над процесом організації харчування. Її сформовано на основі національного законодавства, постанов Кабінету Міністрів України та наказів Міністерства охорони здоров'я України й Міністерства освіти і науки України. Ця нормативно-правова база визначає роль та обов'язки центральних і місцевих органів влади, окреслює гігієнічні стандарти та встановлює вимоги до харчування з урахуванням вікових потреб дітей.

Варто зауважити: хоча нормативно-правова база, що регламентує шкільне харчування, частково враховує вимоги євроінтеграції та стандартизації, вона потребує подальшого вдосконалення в частині реалізації норм на практиці, контролю якості, фінансової прозорості й залучення місцевих громад. Тому системний аналіз сучасного стану шкільного харчування, джерел його фінансування та ролі міжнародної підтримки є надзвичайно актуальним і своєчасним у контексті забезпечення прав дитини та зміцнення стійкості освітньої системи України.

Розглянемо основні законодавчі акти, які регламентують організацію харчування в ЗЗСО України (таблиця).

Як бачимо, законодавча база закладає основу для реалізації права кожної дитини на якісне харчування в школах, проте її практичне засто-

Нормативно-правова база організації шкільного харчування в Україні

Нормативно-правовий документ	Регламентация питань організації шкільного харчування
Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX	Визначає, що харчування учнів у закладах освіти здійснюється згідно із чинним законодавством і що норми та порядок організації харчування учнів встановлюються Кабінетом Міністрів України. Заклад освіти несе відповідальність за організацію безпечного харчування (дотримання санітарних вимог, безпечності та якості продуктів)
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження норм та Порядку організації харчування» від 24.03.2021 № 305	Ухвалює нові «Норми харчування» та «Порядок організації харчування» в закладах освіти (замінивши попередню постанову 2004 р.). Норми визначають енергетичну й поживну цінність страв за віковими групами учнів та частки БЖВ (білків, жирів, вуглеводів) у порціях. Порядок встановлює правила складання меню, обов'язкові продукти, розподіл прийомів їжі (сніданок, обід, вечеря), а також порядок контролю та відповідальності
Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти» від 25.09.2020 № 2205	Визначає гігієнічні вимоги до шкіл: умови приміщень харчоблоків, устаткування, питного режиму тощо. Передбачає, що учні отримують 3–4-разове гаряче харчування впродовж навчального дня. Керівник школи та шкільний медпрацівник мають щоденно контролювати якість продуктів (зберігання, дотримання технології приготування, термінів придатності) в їдальні й буфеті. Регламент забороняє вживання в шкільному буфеті певних нездорових продуктів і вимагає створення умов для харчування учнів з особливими дієтичними потребами (наприклад у разі непереносимості глютену чи лактози)
Наказ Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження Гігієнічних вимог до виробництва та обігу харчових продуктів на потужностях, розташованих у закладах загальної середньої освіти» від 03.12.2020 № 2532	Встановлює гігієнічні вимоги до організації роботи шкільних їдалень і буфетів – матеріалів, обладнання, процесів приготування та роздачі їжі. Зокрема, регламентує умови зберігання й транспортування харчових продуктів, чистоту посуду, маркування страв тощо. Деталізує вимоги до санітарно-гігієнічного забезпечення харчових потужностей у школі (обладнання харчоблоку, правила миття рук та одягу персоналу тощо)
Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження рекомендованого Примірною чотиритижневого сезонного меню для організації харчування дітей 6–18 років» від 08.02.2023 № 243	Затверджує типові чотиритижневе сезонне меню для одноразового (щоденного) гарячого харчування школярів віком 6–18 років. Меню враховує збалансованість страв і відповідає віковим потребам учнів. Наказ є рекомендацією для шкіл при плануванні меню (наприклад урахування сезонних овочів, фруктів, достатньої кількості білків, вуглеводів, вітамінів)

Складено авторами за: [11–15].

сування потребує подальшого вдосконалення. В Україні система фінансування шкільного харчування базується на використанні коштів державних і місцевих бюджетів, а також на залученні міжнародної підтримки. З урахуванням реалій війни серед останніх змін у системі шкільного харчування – розширення пільгових категорій дітей із додаванням внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та дітей, один із батьків яких заги-

нув (пропав безвісти), помер під час захисту незалежності й суверенітету України.

Організація харчування в ЗЗСО України фінансується переважно за рахунок бюджетних коштів, міжнародної підтримки та благодійних і приватних ініціатив (рис. 1).

Державне фінансування здійснюється за допомогою кількох ключових механізмів (забезпечується покриття витрат на харчування учнів,

Рис. 1. Джерела фінансування шкільного харчування в Україні

Побудовано авторами.

зокрема для певних соціально вразливих груп).

Державні субвенції є основним фінансовим інструментом для покриття витрат на безкоштовне харчування учнів, які належать до соціально вразливих категорій. Це можуть бути:

- молодші школярі (до 4-го класу);
- діти з малозабезпечених чи багатодітних сімей;
- діти із числа внутрішньо переміщених осіб;
- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- діти з інвалідністю;
- діти із сімей учасників бойових дій, загиблих військовослужбовців.

Субвенції надаються на основі державних нормативів, які визначають обсяги фінансування для кожної категорії дітей. Завдяки субвенціям місцеві органи влади можуть організовувати безкоштовне харчування в школах для зазначених категорій учнів. Зокрема, освітня субвенція забезпечує виконання державних стандартів і норм щодо організації хар-

чування учнів у школах. Вона може включати кошти на:

- покриття витрат на основне харчування;
- поліпшення інфраструктури харчоблоків;
- упровадження нових стандартів харчування в школах, орієнтованих на здорове та збалансоване харчування.

Освітня субвенція може покривати не лише витрати на саму їжу, а й на навчання персоналу шкільних їдалень, організацію розподілу їжі, а також на проведення тренінгів для вчителів і медичних працівників із питань харчування учнів.

Окрім державних субвенцій на рівні всієї країни, з місцевих бюджетів також виділяються кошти для поліпшення якості харчування, модернізації харчоблоків, закупівлі сучасного обладнання та продуктів харчування. При цьому важливо, щоб місцеві органи самоврядування мали чітке уявлення про потреби своїх громад і відповідно коригували бюджетні

витрати на харчування школярів. Однак у певних випадках, у зв'язку з економічними проблемами, місцеві бюджети можуть не забезпечувати достатній рівень фінансування, що призводить до дефіциту коштів на забезпечення необхідних стандартів харчування.

У цьому контексті окрему увагу варто приділити платформі «Знаймо» [16], яка адмініструється ДНУ «Інститут освітньої аналітики» та виступає сучасним цифровим інструментом збору й обробки даних, спрямованих на підвищення прозорості й ефективності освітньої політики в Україні. Одним із ключових напрямів її функціонування є моніторинг організації якісного та безпечного харчування в ЗЗСО, що є важливим елементом забезпечення права дитини на здорове середовище навчання. Завдяки цій платформі відбувається систематизація інформації про стан харчоблоків, про відповідність меню сучасним нормам, про рівень забезпечення школярів збалансованими продуктами, а також виявлення проблемних аспектів у регіональному чи локальному вимірі. Такий підхід дає змогу мати об'єктивну картину забезпечення дітей належним харчуванням і формувати доказову базу для прийняття управлінських рішень на державному та місцевому рівнях.

Роль платформи «Знаймо» в реформуванні системи шкільного харчування полягає у створенні єдиного інформаційного середовища, що поєднує дані від шкіл, органів місцевого самоврядування й центральних органів влади. Завдяки цьому інструменту підвищується ефективність контролю дотримання стандартів

харчування, а також оперативність реагування на виявлені порушення.

Міжнародна допомога також посідає важливе місце в системі фінансування шкільного харчування в Україні, особливо в умовах економічних труднощів і фінансових обмежень під час повномасштабної війни з РФ. Вона надходить у вигляді фінансування, технічної підтримки, консультацій та інших видів допомоги, спрямованих на вдосконалення інфраструктури шкільного харчування й забезпечення дітей здоровим і збалансованим раціоном.

Найбільшу фінансову й технічну допомогу надають такі міжнародні організації:

- Всесвітня продовольча програма ООН (WFP), яка працює над забезпеченням харчування дітей, особливо в кризових регіонах. Вона підтримує програми шкільного харчування із забезпечення дітей безкоштовними сніданками чи обідами. WFP надає не лише продовольчу допомогу, а й ресурси для розвитку місцевої інфраструктури, закупівлі необхідних продуктів харчування, а також проводить навчання для вчителів та медичних працівників щодо правильного харчування. У рамках програми в Україні WFP надає допомогу школам, розташованим у східних регіонах нашої країни, де через бойові дії діти стикаються з дефіцитом якісного харчування.

- ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН), що працює в Україні над підвищенням якості шкільного харчування, зокрема шляхом забезпечення збалансованого харчування для дітей і впровадження інноваційних стандартів. Фонд сприяє поліпшенню інфраструктури харчування в школах, допомагаючи реалізовувати нові стандарти здо-

рового харчування, а також надає методичні рекомендації та навчальні матеріали для школярів і педагогів. Проекти ЮНІСЕФ в Україні включають удосконалення програм харчування в школах для дітей з уразливих груп населення, таких як ВПО. У рамках цієї допомоги фонд не тільки надає фінансову підтримку, а й організовує навчання та розвиток відповідних навичок для педагогічного персоналу і працівників харчоблоків.

– Європейський Союз, який фінансує проекти, спрямовані на поліпшення якості харчування в школах, надаючи гранти та інвестиції в інфраструктуру й розвиток харчових стандартів. Програми ЄС також включають навчання для школярів і працівників шкіл щодо здорового харчування. ЄС підтримує впровадження нових стандартів шкільного харчування в Україні, фінансуючи модернізацію їдалень, закупівлю обладнання та продукції, а також організовує тренінги для педагогічного персоналу з поліпшення організації харчування.

Благодійні та приватні ініціативи є важливим додатковим джерелом фінансування й підтримки системи шкільного харчування в Україні. Оскільки коштів із державного бюджету часто не вистачає для вирішення всіх питань, пов'язаних з якісним харчуванням учнів, благодійні організації, фонди, приватні компанії та міжнародні корпорації також беруть активну участь у фінансуванні й оптимізації цього процесу.

Приватні ініціативи можуть значною мірою сприяти поліпшенню харчування в школах завдяки:

1) фінансовій підтримці меценатів, бізнесу і благодійних організацій, які можуть надавати кошти на мо-

дернізацію харчоблоків або закупівлю якісних продуктів;

2) інноваційним підходам під час запровадження нових технологій приготування їжі чи моделі управління харчуванням;

3) гнучким і швидким рішенням, що дає змогу оперативно реагувати на проблеми;

4) стимулюванню дотримання високих стандартів безпечності та корисності їжі;

5) пілотним проектам, де приватні структури виступають ініціаторами експериментів, які в разі успіху масштабуються державою;

6) реалізації державно-приватних проектів задля об'єднання ресурсів для досягнення довготривалого ефекту.

Ці ініціативи здебільшого з'являються у відповідь на проблеми, які не може бути повністю розв'язано за рахунок державного фінансування. Ідеться, наприклад, про низький рівень забезпечення шкіл якісними продуктами, відсутність сучасного обладнання чи спеціалізованих програм харчування для дітей з ООП.

Благодійні ініціативи в контексті підтримки шкільного харчування можуть включати різноманітні форми допомоги, такі як фінансування, надання харчових продуктів, спонсорство модернізації інфраструктури харчоблоків або освітні програми, спрямовані на здорове харчування.

Реальні кейси використання благодійних ініціатив у фінансуванні шкільного харчування зображено на рис. 2.

Попри досягнення останніх років, система організації харчування в ЗЗСО України зазнала значного негативного впливу повномасштабної війни:

Програма «Шкільний обід» від ЮНІСЕФ в Україні	ЮНІСЕФ упроваджує проекти для поліпшення якості харчування в школах, зокрема через фінансування та навчання. Одним із ключових аспектів цієї ініціативи є підтримка місцевих громад у розбудові інфраструктури харчування. В Україні програма допомогла модернізувати шкільні їдальні, забезпечити необхідне обладнання і тренінги для працівників їдалень
Благодійна програма «Школа майбутнього»	Одна з українських благодійних організацій спільно з приватними партнерами впроваджує ініціативи, спрямовані на модернізацію харчоблоків у школах. У рамках цього проєкту проведено реконструкцію шкільних їдалень, закуплено нове обладнання та забезпечено харчування для дітей із малозабезпечених родин
Фонд «Майбутнє дітей»	Фонд співпрацює з місцевими органами влади для поліпшення якості харчування в школах. Він передає харчові продукти до районів, де діти часто не мають доступу до якісного харчування. У рамках програми організовується не тільки постачання продуктів, а й навчання для дітей та їхніх батьків щодо правильного харчування
Проєкт «Діти без голоду»	Реалізовано за підтримки міжнародних благодійних організацій і приватних підприємств. Проєкт мав на меті забезпечення харчуванням учнів у сільських районах України. Завдяки ініціативам таких фондів вдалося не лише поліпшити харчування, а й збільшити обсяги ресурсів для шкільних їдалень у малих громадах

Рис. 2. Використання благодійних ініціатив у фінансуванні шкільного харчування

Побудовано авторами.

загострилися існуючі проблеми та стали нові виклики, які потребують комплексного й термінового реагування на національному, регіональному та місцевому рівнях. Серед них:

- різке посилення регіональної нерівності (бойові дії, окупація окремих територій і постійна загроза обстрілів ускладнили або унеможливили надання харчування в школах відповідних областей);

- руйнування чи пошкодження інфраструктури харчоблоків (у багатьох школах, особливо в зоні активних бойових дій, кухні було зруйновано, обладнання – викрадено або знищено);

- перевантаження приймаючих регіонів через внутрішню міграцію (школи в безпечніших регіонах змушені обслуговувати значно більше учнів, зокрема дітей ВПО, що створює дефіцит ресурсів та брак місць в їдаль-

нях, спричиняє проблеми з логістикою харчування і зростання навантаження на персонал);

- кадровий дефіцит (частина персоналу шкільних кухонь евакуйована, мобілізована або втратила місце роботи через закриття шкіл);

- фінансова нестабільність і залежність від гуманітарної допомоги (війна призвела до скорочення місцевих бюджетів, що істотно ускладнило фінансування шкільного харчування);

- порушення логістичних ланцюгів постачання (через війну значно ускладнилася доставка продуктів харчування до шкіл, особливо в сільській місцевості);

- психологічний контекст (в умовах війни питання харчування набуває ще більшої значущості – і як фізіологічна потреба, і як елемент стабільності, безпеки й турботи).

Для розв'язання всіх цих проблем потрібний системний підхід, стратегічне планування, міжнародна підтримка та залучення громадських ініціатив. Забезпечення дітей якісним шкільним харчуванням у воєнний час – це не лише соціальна послуга, а життєво важлива інвестиція в стійкість, гідність і майбутнє нації.

На рис. 3 наведено статистичні дані за 2023/2024 н. р. щодо чисель-

ності учнів ЗЗСО в Україні, забезпечених безкоштовним і безкоштовним гарячим харчуванням.

Загалом по Україні харчуванням забезпечено понад 2,06 млн учнів ЗЗСО, з яких 1 297 911 осіб отримують безкоштовне харчування. З них понад 678 тис. учнів – це діти пільгових категорій, що отримують безкоштовне гаряче харчування. Отже, близько третини всіх школярів, які

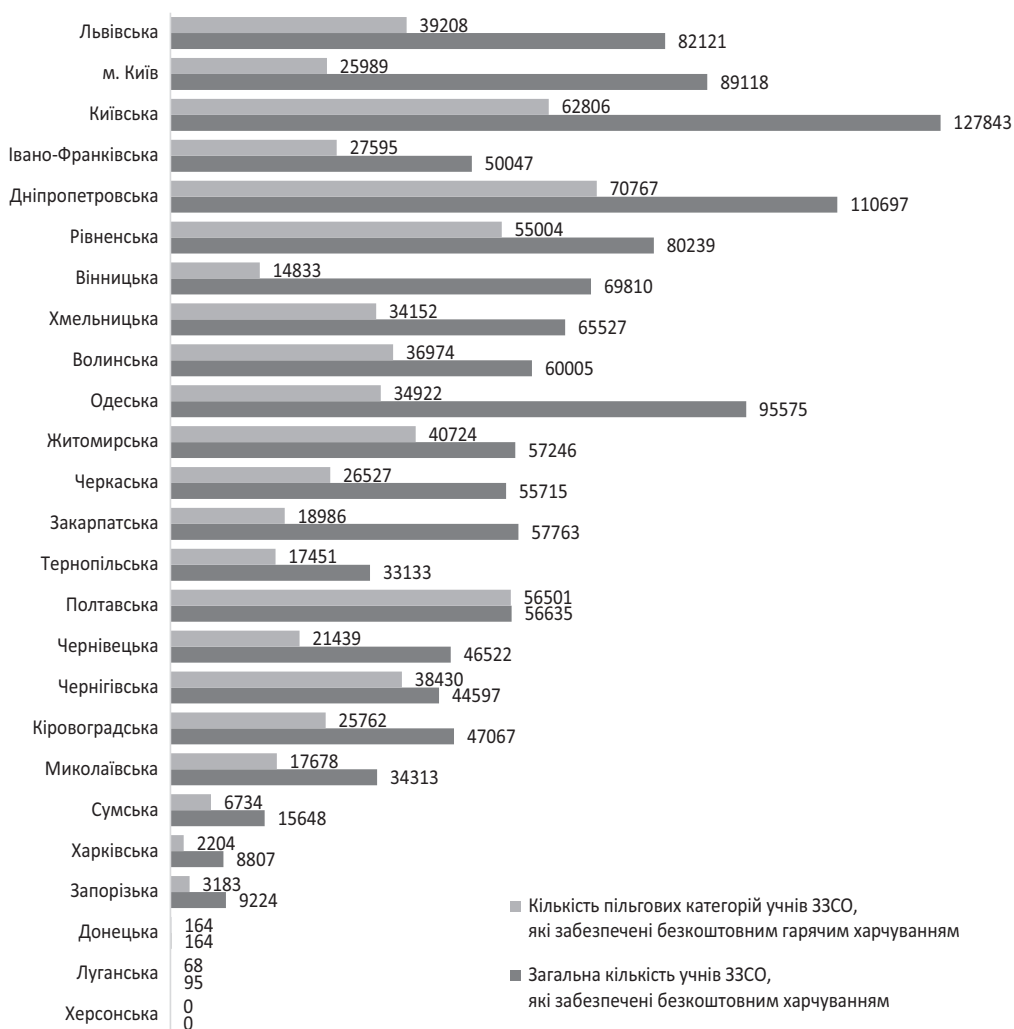

Рис. 3. Чисельність учнів ЗЗСО, забезпечених безкоштовним та безкоштовним гарячим харчуванням, за регіонами станом на 15.12.2024 р., осіб

Побудовано авторами за: [17].

харчуються, належать до пільгових категорій, а понад 60 % учнів отримують його безкоштовно. Це, зі свого боку, свідчить про істотну регіональну нерівномірність забезпечення безкоштовним харчуванням: у західних і центральних регіонах рівень такого забезпечення значно вищий, ніж у східних, що, крім демографічних чинників, відображає фінансові можливості місцевих бюджетів і доступність освітньої інфраструктури.

На рис. 4 показано кількість ЗЗСО в Україні за формами організації харчування: самостійно, через аутсорсинг і кейтеринг. Загалом по країні 7 205 ЗЗСО організовують харчування самостійно, 2 035 закладів – за допомогою аутсорсингу, а 1 231 заклад – через кейтеринг. Найпоширенішим способом є самостійне приготування їжі в межах закладу освіти, що охоплює більше половини загальної кількості шкіл. Аутсорсинг і кейтеринг застосовуються значно рідше, з помітними регіональними відмінностями.

Лідером за загальною кількістю ЗЗСО, які користуються кейтерингом, є Дніпропетровська область (210 закладів). Найбільше ЗЗСО, що працюють за принципом аутсорсингу, у Львівській області (329), м. Києві (320) та Івано-Франківській області (272). За кількістю шкіл із самостійною організацією харчування виділяються Вінницька (640), Львівська (567) й Одеська (488) області.

У Херсонській області не зафіксовано жодного ЗЗСО, що надає харчування в будь-який спосіб, а в Луганській і Донецькій областях самостійно в закладі освіти проводиться харчування лише в одному і двох ЗЗСО відповідно. У таких регіонах,

як Запорізька та Харківська області, закладів із харчуванням теж досить мало. Загалом дані демонструють значну нерівномірність між регіонами як у загальній кількості працюючих закладів освіти, так і в способах організації харчування. Це підкреслює необхідність уніфікації підходів та підтримки громад у модернізації системи шкільного харчування з урахуванням регіональної специфіки й логістичних викликів.

На рис. 5 зображено реалізацію моделей організації харчування в ЗЗСО за двома категоріями: базова кухня та опорна кухня (включно з отримувачами). Найбільше закладів із базовою кухнею зафіксовано у Вінницькій (688), Київській (581), Дніпропетровській (542) і Житомирській (514) областях. Київська та Хмельницька області мають найбільше опорних кухонь – 20 од., що свідчить про розвинену мережу централізованого постачання їжі.

Деякі області мають обмежене впровадження моделей харчування: у Донецькій, Луганській, Херсонській і Тернопільській областях ці моделі майже або зовсім не реалізовано. В Одеській області лише 11 базових кухонь та 8 опорних, тимчасом як у Рівненській області 474 базові кухні й лише 1 опорна, що свідчить про орієнтацію на автономну організацію харчування.

Окрему роль у централізованому приготуванні їжі відіграють фабрики-кухні, наявність яких зафіксовано лише в м. Києві (3) та Київській області (16). Це вказує на концентрацію сучасних централізованих харчоблоків у регіонах із більшою логістичною й інфраструктурною потужністю. Водночас переважна час-

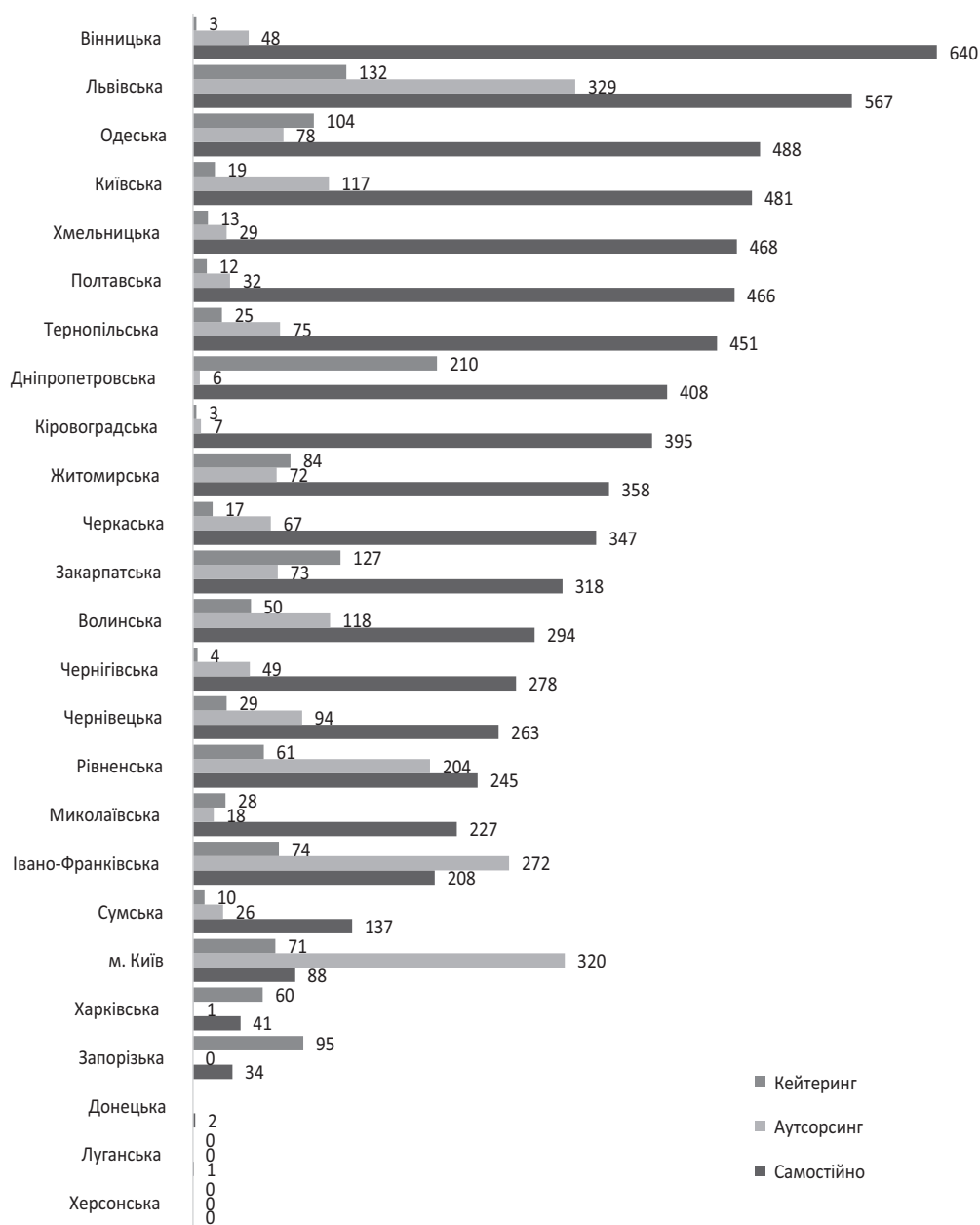

Рис. 4. Кількість ЗСО за способами організації харчування в регіональному розрізі станом на 15.12.2024 р., од.

Побудовано авторами за: [17].

тина областей України досі покладаються на традиційні шкільні кухні, що може впливати на якість і безпеку харчування.

Забезпечення якісного харчування в ЗСО є не лише обов'язком держави, а й одним із визначальних чинників соціальної стабільності та фор-

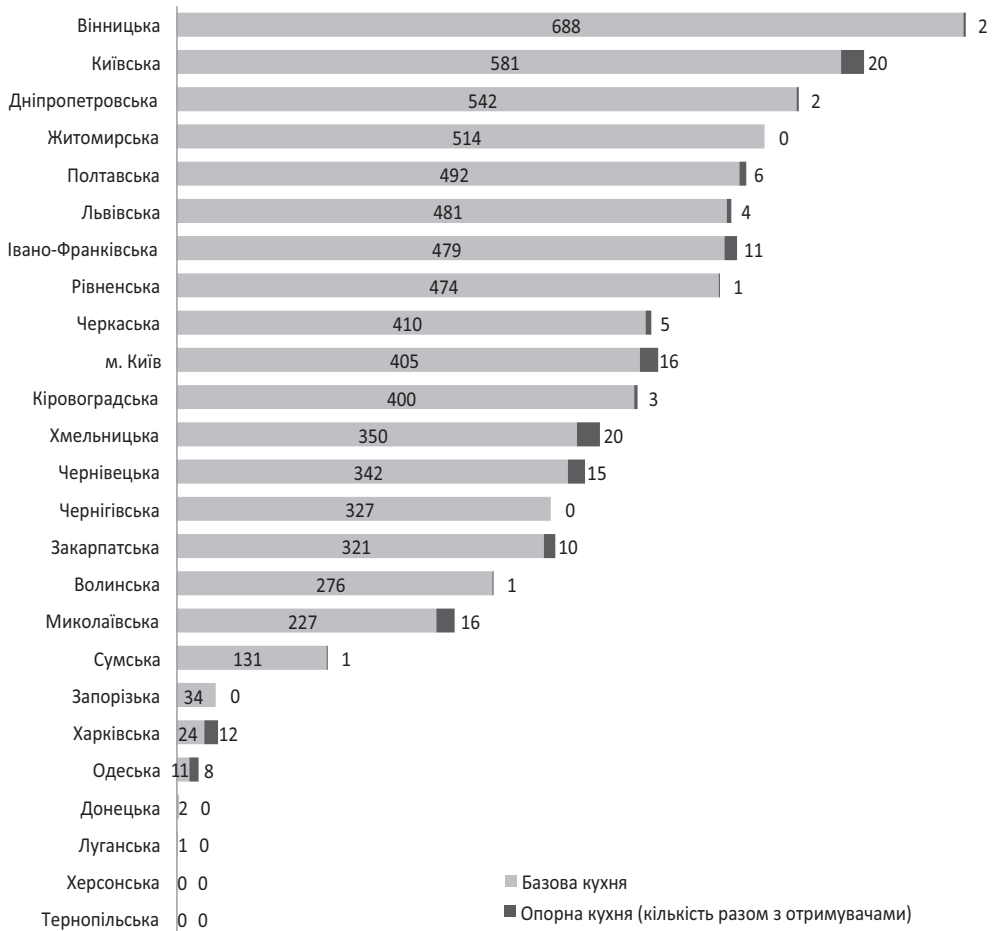

Рис. 5. Кількість ЗЗСО в регіональному розрізі за моделями харчування: базова й опорна кухні (станом на 15.12.2024 р.), од.

Побудовано авторами за: [17].

мування здорової нації, особливо в умовах воєнного стану. Позитивною динамікою є зростання охоплення дітей безкоштовним харчуванням, розширення моделей організації харчування та впровадження інноваційних підходів на рівні громад. Проте нерівномірність реалізації програм за регіонами, кадровий дефіцит, зношеність матеріально-технічної бази, логістичні бар'єри й залежність від гуманітарної допомоги залишаються критичними чинниками.

Умови війни в Україні серйозно ускладнили організацію харчування в школах. Через обстріли та бойові дії частина ЗЗСО втратили технічну можливість готувати їжу на місці, а логістичні труднощі й дефіцит пального порушили стабільне постачання продуктів. Інфляція та підвищення цін негативно вплинули на якість і різноманітність страв у меню. Значну частину фінансів було переспрямовано на оборону, що погіршило спроможність громад фінансувати

харчування. Водночас у багатьох регіонах бракує персоналу через евакуацію, мобілізацію та зруйновану інфраструктуру. Як наслідок зросло навантаження на школи безпечніших регіонів, що приймають учнів із постраждалих територій, але не завжди мають ресурс для їх належного харчування.

Отже, для поліпшення організації харчування в ЗЗСО України під час війни та в повоєнний період пропонуємо:

1) розробити й закріпити на законодавчому рівні спеціальні механізми забезпечення шкільного харчування під час воєнного стану та надзвичайних ситуацій. Це може включати спрощені процедури закупівлі продуктів, розширення можливостей для укладення контрактів із місцевими виробниками, а також створення мобільних пунктів харчування в громадах, де освітня інфраструктура зазнала руйнувань;

2) передбачити пільги для підприємств, які інвестують у сферу шкільного харчування, що сприятиме створенню конкурентного середовища, підвищенню якості послуг і зниженню навантаження на державний та місцеві бюджети;

3) розробити механізм організації мобільних харчоблоків або аутсорсингу харчування в разі руйнування шкільної інфраструктури;

4) включити в навчальні програми елементи здорового харчування й тренінги для батьків, що сприятиме формуванню культури раціонального харчування як у школі, так і за її межами та підвищить ефективність державних інвестицій у цю сферу.

Забезпечення раціонального та якісного харчування в ЗЗСО України

в умовах воєнного стану є не лише соціальним обов'язком держави, а й стратегічною інвестицією у фізичне та психоемоційне здоров'я дітей, стабільність освітнього середовища і майбутнє нації загалом. Проведений аналіз підтвердив, що чинна нормативно-правова база створює необхідне підґрунтя для організації шкільного харчування, однак її реалізація стикається з низкою практичних викликів, як-от: дефіцит ресурсів, регіональна нерівність, слабка координація між установами та обмеженість у реалізації контролю якості.

Фінансова модель, що ґрунтується на поєднанні державного, місцевого та міжнародного фінансування, продемонструвала як свою гнучкість, так і вразливість у кризових умовах. Позитивною тенденцією є розширення охоплення учнів пільгових категорій гарячим харчуванням і впровадження інноваційних підходів до організації харчового процесу, зокрема кейтерингу, аутсорсингу та створення базових кухонь. Однак регіональні диспропорції в доступі до якісного харчування зумовлюють потребу в уніфікації моніторингу, посиленні прозорості бюджетного розподілу та зміцненні управлінських механізмів.

Подальші дослідження доцільно зосередити на розробленні адаптивних моделей харчування для шкіл, які працюють у надзвичайних умовах – під час евакуації, відключень електроенергії, відсутності води тощо. Перспективними напрямками є: оцінка впливу шкільного харчування на успішність і психоемоційний стан учнів, а також аналіз гендерних та вікових особливостей харчових потреб у шкільному середовищі. Варто

також розширити дослідження практики європейських країн, які мають досвід кризового управління систе-

мою харчування у сфері освіти, з метою подальшої інтеграції вітчизняної політики в європейський простір.

Список використаних джерел

1. Лопушинський І., Лопушинська Н. Реформування системи шкільного харчування в Україні: управлінський аспект. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Сер. : Екологія. Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 1 (5). С. 85–93. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.11>.
2. Гейко Л. І., Юрочко Т. П. Політика здорового харчування для дітей раннього шкільного віку в Україні: огляд літератури. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 15-16. С. 81–91. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.15-16.81>.
3. Коноваленко А. С. Економічні аспекти організації харчування дітей у загально-освітніх закладах. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер. : Економічні науки*. 2020. № 4. Т. 2. С. 233–239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_4%282%29_42.
4. Гуліч М., Петренко О. Проблемні питання забезпечення харчуванням дітей з особливими дієтичними потребами в закладах освіти України. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 5 (39). С. 1195–1206. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-1195-1206](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-1195-1206).
5. Філяніна Л. А., Лабенська Л. Л. Право на здорове шкільне харчування: нормативно-правове регулювання, міжнародний та національний досвід. *Public health system in Ukraine and EU countries: realities, transformation, development vectors, perspectives*. Riga : Baltija Publishing, 2024. С. 672–694. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-497-9-32>.
6. Strategies to Improve School Meal Consumption: A Systematic Review / J. Cohen et al. *Nutrients*. 2021. Vol. 13, Iss. 10. DOI: <https://doi.org/10.3390/nu13103520>.
7. Rowling L., Jeffreys V. Challenges in the development and monitoring of Health Promoting Schools. *Health Education*. 2000. Vol. 100, Iss. 3. P. 117–123. DOI: <https://doi.org/10.1108/09654280010320929>.
8. Story M., Nannery M., Schwartz M. Schools and Obesity Prevention: Creating School Environments and Policies to Promote Healthy Eating and Physical Activity. *The Milbank Quarterly*. 2009. Vol. 87, Iss. 1. P. 71–100. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0009.2009.00548.x>.
9. The pandemic of physical inactivity: global action for public health / H. Kohl et al. *The Lancet*. 2012. Vol. 380, Iss. 9838. P. 294–305. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60898-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60898-8).
10. School playgrounds and physical activity policies as predictors of school and home time activity / R. Taylor et al. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 2011. Vol. 8. DOI: <https://doi.org/10.1186/1479-5868-8-38>.
11. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
12. Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку : постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2021-%D0%BF#Text>.
13. Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>.
14. Про затвердження Гігієнічних вимог до виробництва та обігу харчових продуктів на потужностях, розташованих у закладах загальної середньої освіти : наказ

Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 03.12.2020 № 2532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1275-20#Text>.

15. Про затвердження рекомендованого Примірною чотиритижневого сезонного меню, рекомендованого для організації одноразового харчування дітей віком від 6 до 18 років в закладах освіти та інших організованих дитячих колективах на осінній період : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.02.2023 № 243. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0243282-23#Text>.

16. Знаймо : вебсайт. URL: <https://znaimo.gov.ua/>.

17. Харчування у закладах загальної середньої освіти / М-во освіти і науки України. URL: https://lookerstudio.google.com/u/0/reporting/6c10cd85-b49c-4586-b6a0-d91e28656ff0/page/p_k4pg7czzjd.

Julia Irynevych

Ph. D. (Economics), SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, j.irynevych@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-5240>

Ivan Gaiduk

Ph. D. (Economics), SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, gaiduk94ivan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3144-1469>

Tetiana Bochkareva

SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, t.bochkareva@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6520-5931>

Anna Kolomiets

SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, a.kolomiets@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-0098-2440>

ORGANISATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF PROVIDING MEALS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

Abstract. *The purpose of the article is to analyse the organisational and legal foundations for ensuring the provision of meals in general secondary education institutions (GSEIs) in Ukraine, taking into account current regulatory requirements and practical mechanisms for their implementation. The authors examine the organisation of balanced and high-quality nutrition for children in Ukrainian GSEIs, which is an integral part of safeguarding the child's right to health care, education and social protection. School meals are considered not only as an element of pupils' daily life but also as a strategic factor in preserving national potential in the context of an emergency – the ongoing full-scale war. Regulatory and legal documents governing the organisation of school catering are analysed. The article highlights a multi-level financing system, including state and local budgets, educational subventions, international humanitarian assistance and charitable initiatives. The challenges arising from the war are systematised, such as the destruction of canteens, population displacement, staff shortages, logistical difficulties and uneven provision across regions. Various*

organisational models – traditional in-school cooking, catering, outsourcing, base and hub kitchens – are reviewed as examples of the adaptation of the school meals system to new conditions. Analysis of data for the 2023/2024 academic year demonstrates both positive dynamics in the coverage of children from eligible categories with hot meals in most Ukrainian regions and concerning declines in some areas. The article concludes that it is necessary to standardise reporting, improve quality control of school meals and strengthen the role of local communities in this process. Thus, ensuring access to quality school meals in wartime is not only an element of humanitarian policy but also an essential condition for social cohesion, educational stability and the preservation of children's physical and psychological health.

Keywords: state education policy, school nutrition, general secondary education institutions, war, internally displaced persons, international assistance, funding, sanitary standards.

References

1. Lopushynskiy, I., & Lopushynska, N. (2024). Reforming the school food system in Ukraine: administrative aspect. *Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series "Ecology. Public Administration"*, 1(5), 85-93. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.11> [in Ukrainian].
2. Heiko, L., & Yurochko, T. (2020). Healthy diet policy for children of early school age in Ukraine: literature review. *Investytsiyi : praktyka ta dosvid*, 15-16, 81-91. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.15-16.81> [in Ukrainian].
3. Konovalenko, A. (2020). Economic aspects of children's nutrition organization in schools. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 4(2), 233-239. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_4%282%29_42 [in Ukrainian].
4. Gulich, M., & Petrenko, O. (2024). Problematic issues of providing food for children with special dietary needs in educational institutions in Ukraine. *Prospects and innovations of science*, 5(39), 1195-1206. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-1195-1206](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-1195-1206) [in Ukrainian].
5. Filianina, L., & Labenska, L. (2024). The right to healthy school meals: regulatory and legal regulation, international and national experience. In *Public health system in Ukraine and EU countries: realities, transformation, development vectors, perspectives*, 672-694. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-497-9-32> [in Ukrainian].
6. Cohen, J., Hecht, A., Hager, E., Turner, L., Burkholder, K., & Schwartz, M. (2021). Strategies to Improve School Meal Consumption: A Systematic Review. *Nutrients*, 13(10), 3520. DOI: <https://doi.org/10.3390/nu13103520>.
7. Rowling, L., & Jeffreys, V. (2000). Challenges in the development and monitoring of Health Promoting Schools. *Health Education*, 100(3), 117-123. DOI: <https://doi.org/10.1108/09654280010320929>.
8. Story, M., Nannery, M., & Schwartz, M. (2009). Schools and Obesity Prevention: Creating School Environments and Policies to Promote Healthy Eating and Physical Activity. *The Milbank Quarterly*, 87(1), 71-100. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0009.2009.00548.x>.
9. Kohl, H., Craig, C., Lambert, E., Inoue, S., Alkandari, J., Leetongin, G., & Kahlmeier, S. (2012). The pandemic of physical inactivity: global action for public health. *The Lancet*, 380(9838), 294-305. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60898-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60898-8).
10. Taylor, R., Farmer, V., Cameron, S., Meredith-Jones, K., Williams, S., & Mann, J. (2011). School playgrounds and physical activity policies as predictors of school and home time activity. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 8. DOI: <https://doi.org/10.1186/1479-5868-8-38>.

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *On complete general secondary education* (Law No. 463-IX, January 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *On approval of the norms and the Procedure for organizing catering in educational institutions and children's health and recreation facilities* (Decree No. 305, March 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *On approval of the Sanitary Regulations for institutions of general secondary education* (Order No. 2205, September 25). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text> [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *On approval of the Hygienic Requirements for the Production and Circulation of Food Products at Facilities Located in Institutions of General Secondary Education* (Order No. 2532, December 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1275-20#Text> [in Ukrainian].
15. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *On approval of the recommended Sample Four-Week Seasonal Menu, recommended for organizing one-time meals for children aged 6 to 18 in educational institutions and other organized children's groups for the autumn period* (Order No. 243, February 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0243282-23#Text> [in Ukrainian].
16. Znaimo. (n. d.). Retrieved from <https://znaimo.gov.ua/> [in Ukrainian].
17. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). *Meals in general secondary education institutions*. Retrieved from https://lookerstudio.google.com/u/0/reporting/6c10cd85-b49c-4586-b6a0-d91e28656ff0/page/p_k4pg7czzjd [in Ukrainian].